

ВЪЗГЛЕДИ ЗА ОСНОВНИТЕ НАЦИОНАЛНИ ЦЕЛИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ

СЪДЪРЖАНИЕ

УВОД.....	2
1. Духовното развитие на единната българска нация - гаранция за личното достойнство на българския гражданин.	4
2. Създаване на условия за високо благосъстояние на българските граждани.	16
2.1. Ефективно използване на природните суровини до получаването на краен пазарен продукт. Оползотворяване на натуралните продукти за повишаване качеството на живот....	16
2.2. Биологично земеделие.	16
2.3. Туризмът да се превърне в индустрия, подпомагаща развитието на съпътстващи отрасли и производства.	22
2.4. Създаване на материали и технологии за изделия и системи с висока добавена стойност.	29
3. Решаване на демографския проблем	31
4. Конституционни реформи и механизми за усъвършенстване дейността на съдебната система – гаранция за правова държава.	35
4.1. Осъществяване на неотложни конституционни промени чрез механизмите на обикновено народно събрание и инициране на представително обсъждане.....	35
4.2. Постигане на по-добре структурирана, прозрачна и ефективна съдебна система.....	36

УВОД

Този документ представя вижданията на учени от БАН за обхвата и съдържанието на възможни основни национални цели. Мотивът за неговото създаване е законното задължение на Академията да разработва и предлага прогнози и дългосрочни програми за общественоекономическото, научно-техническото, екологичното, социалното и културното развитие на страната. Заедно с това, през 2014 г. БАН ще чества 145 години от своето създаване. През всички тези години с дейността си тя е съдействала за умножаване на духовните и материалните богатства на българския народ. Настоящият документ е израз на тази дейност и е посветен на 145-тата годишнина. Идеята е предложените цели да послужат като основа за широко обществено обсъждане и постигане на консенсус по тях (или по някои от тях), което, от своя страна, е важна предпоставка за консолидирането на нацията около общоприети национални цели и приоритети. Предложените цели са резултат от споделения богат житейски и професионален опит на авторите, които са от различни области на обществения живот.

Според авторите България (ако не цялата, то със сигурност по-голямата ѝ част) жадува за обединение, за възраждане, за национални цели, които ефективно да съберат енергиите на всички хора. България се умори от разделения, вражди, боричкания и липса на толерантност. Дългият преход от почти четвърт век ни обезвери, живеем „ден за ден“, останали в жестоките клещи на философията на „оцеляването“, дразним се как другите ни изпреварват във всяко отношение, произвеждаме все по-малко, а искаме да живеем по-добре. Духовната криза в нашето общество обаче е по-силна от икономическата и естествено, те двете водят до дълбока демографска криза. Ежедневието ни е наситено с прояви на насилие, нетърпимост, лъжи, шантажи и заплахи. Бедността ни потиска, чувството, че липсва справедливост, изцяло доминира, арогантността и агресията успяват. Отново започнахме да мислим едно, а да говорим друго. Изконните ценности на нашия народ като семейство, образование, родолюбие, възпитание и търпимост са някак си забравени. В такова общество „чалгата“ и „халтурата“ са властелини в почти всяка област на обществения живот. Ние спешно трябва да намерим изход от това положение! „Ако не знаеш накъде си тръгнал, ще стигнеш някъде другаде“. Тази мисъл е на древния китайски философ Лао Дзь. Казано по друг начин, когато не гледаш определено нанякъде, гледаш наникъде. Държава и общество, които нямат цели и идеали са обречени на изчезване. Ето защо са ни необходими ясни цели, които да фокусират и интегрират бъдещите ни усилия.

С подготовката на тези Възгледи нашето очакване е да се създаде на една дългосрочна пътна карта на духовния, икономическия и социален прогрес на България, чрез изясняването и формулирането на една консенсусна национална рамка от цели, обединяващи всички адекватни политики, механизми и планове и ангажиращи цялата българска нация; държавният и частният сектор в тяхната реализация.

Проведохме редица срещи и заседания, за да можем да стигнем до настоящия материал. За да предадем част от същността, от духа по време на тези дискусии, може би е най-добре да цитираме едно от изказванията:

„.....Но това, което можете да направите, което трябва да направите, което ние трябва да направим, което нашата Академия трябва да направи, това е да върне на културата мястото, което заема в нашето общество. Като казвам „култура“, имам предвид духовния живот на обществото. Ние се раждаме като котетата и кучетата, имаме биологически очи. Оттам нататък всичко, което виждаме, ние го виждаме през очила, които

се наричат „култура“. Нашето възпитание, нашите знания, нашата религия, всичко идва от обществото. Ние сме продукти на културата. Ние не можем да опознаем света, ние не можем да го променим, ако не го виждаме вярно. А единственият начин е да го видим чрез очилата на културата.

Всички ние, нашата Академия, представителите на медиите, трябва да даваме точни очила и точни стъкла на хората, които гледат света. И трябва да ви кажа, че в това отношение нашата отговорност и вашата отговорност е невероятна. Защото със сбъркани очила, с мръсни очила, с пръскане на кал върху очилата се променя виждането на света. За да прогледнем, трябва да сме културни.

Тоест нашата Академия се опитва да покаже и да докаже на българското общество, че без култура, без знание, без наука, без изкуство, без духовен живот на обществото е абсолютно невъзможен всякакъв напредък.“

Според нас духовното развитие и единение на българската нация върху неделимата българска територия, съчетано с високо благополучие на българските граждани, трябва да бъдат в основата на тези цели.

България следва да се стреми в следващите няколко десетилетия да постигне едно духовно по-развито, икономически и социално по-богато, стабилно и справедливо общество, с една динамична и отворена икономика. Едно общество, в което възможностите за всеки да са налице, чрез един нарастващ, но и устойчив темп на икономически растеж. Такъв един, устойчив, през годините дотогава, по-висок темп на икономически растеж е всъщност ключът за отварянето на потенциала на българската нация и за засилване на нашите най-големи активи – хората на България. Това е пътят, по който бихме могли да запазим и да развием българската държава и нация.

Приемайки тази визия и необходимост за дългосрочното запазване, стабилизиране и развитие на България, ние смятаме, че тя може да се реализира, ако нашите политики и действия стъпят върху една устойчива мрежа от взаимосвързани национални стратегически цели и приоритети. Нашето виждане е, че те са следните:

- Духовното развитие на единната българска нация - гаранция за личното достойнство на българския гражданин;
- Създаване на условия за високо благосъстояние на българските граждани;
- Решаване на демографския проблем;
- Конституционни реформи и механизми за усъвършенстване дейността на съдебната система – гаранция за правова държава.

Ясно съзнаваме, че обосновката за всяка една от целите в сегашния си вид е недостатъчно изчерпателна, систематизирана и хомогенна. Разчитаме, че коментарите и бележките, които ще получим след широко обществено обсъждане, ще подобрят предложения текст и в крайна сметка ще постигнем единение около националните цели и приоритети. Убедени сме, че с едно такова съгласие и единение и следващо изпълнение на набелязаните цели ще можем да дадем реална надежда на младите хора за доброто им бъдеще в Родината, за да остават или да се връщат тук, за да можем с общи усилия и най-вече с техния ентузиазъм, идеи и предприемчивост да преодолеем социално-икономическата, духовната и демографската криза и да градим просперираща България.

1. Духовното развитие на единната българска нация - гаранция за личното достойнство на българския гражданин.

Духовността на нацията е многокомпонентна система и включва образованието, изкуствата, възпитанието, научните изследвания. Носител и изразител на духовността е националната култура, която най-общо е сътворената от нацията духовна и материална среда, както и процесите на създаване, съхраняване, разпространение и възпроизводство на норми и ценности, допринасящи за формирането на личността и хуманизацията на обществото.

Образованието е най-важният фактор и е в основата както за духовността на нацията, така и за просперитета и развитието на една нация и държава като цяло. То е форма на обучение, в която знанията, уменията и навиците са предмет на междупоколенческо пренасяне чрез преподаване, подготовка или изследване. Качеството на тези компоненти, както и на възпитанието, което има формиращо значение за начина на мислене, възприятие и поведение, е основната предпоставка за духовното развитие на нацията.

В духа на Универсалната харта за правата на човека и Европейската социална харта основни характеристики на качествено образование трябва да са:

- наличност - осигурявано от държавата, образованието трябва да е общо, безплатно и задължително; да се създава и поддържа образователна инфраструктура, отговаряща на съвременните стандарти, както и да се подсигурира достатъчно квалифициран персонал за всяко училище;
- достъпност - равен достъп до образование, т.е. осигуряване на възможност на всички граждани за съизмеримо по степен и качество образование; особени усилия трябва да се направят за включването на маргинализирани групи (малцинствени, инвалиди, бежански и т.н.). Налице трябва да е системно поддържане сред всички групи на обществото на активно отношение към възможностите за разнообразни форми на образование и квалифициране;
- приемливост - качествено образование трябва да бъде свободно от дискриминация, съответстващо и подходящо на културата на учениците, на които не бива да се налагат никакви специфични религиозни или идеологически възгледи; здравето и сигурността на учениците трябва да са приоритет, включващ и елиминирането на всяко физическо наказание;
- адаптивност - образователните програми трябва да бъдат гъвкави и да са в състояние да реагират на социалните промени и нуждите на обществото, гарантирайки, че образователната система на всички нива ще осигури адекватни на съвременните международни стандарти условия за развитие на потенциала на всички граждани, като при това предоставя по-широки възможности за образование на тези, които са показали високи способности и умения;
- резултатност – да гарантира усвояването в достатъчно висока степен на ключовите компетентности, формулирани в Европейската референтна рамка на компетентностите

(2006/962/EC): комуникация на роден език, комуникация на чужди езици, математическа компетентност и основни компетентности в областта на природните науки и технологиите, дигитална компетентност, умение за самостоятелно учене, социални и граждански компетентности, усет за инициатива и предприемачество, усет за и (подобаващо отношение към) културата и към „изявяването”, разбирано в най-широк смисъл.

Тези компетентности са добра основа за пълноценна реализация на индивида – и в обществен и в личен план. Умението за самостоятелно учене, съчетано с математическа, природо-научна и дигитална грамотност са добра гаранция за професионална мобилност (усвояване на нови професионални умения) и за лесна адаптация към бързо променящите се нужди на пазара и икономиката. Това увеличава шансовете на индивида за намиране на подходяща работа. Добавянето на комуникационните и на социалните компетентности, както и на инициативността, открива възможност за пълноценна обществена реализация на индивида като успешен, активен и отговорен гражданин, който се ръководи от рационални съображения при вземането на всякакъв вид решения. Формирането и развитието на изброените компетентности е процес, който обхваща целия съзнателен живот на човека, но системата на образование играе решаваща роля в него. Държавата трябва и може да подsigури задължителността на образованието. Тя може и трябва да осъществи правото на образование, като го направи налично, достъпно, приемливо и адаптивно. Всичко това спада към системните мерки, които „задават рамката”. Те са основополагащи и могат да бъдат реализирани в значителна степен по нормативен път с административни мерки. За да бъде направено образованието освен това и резултатно е необходимо тази рамка да се изпълни с форми на учене и с учебно съдържание, които са привлекателни за мнозинството от младите хора. Редно е да си дадем сметка, че насила може само да се вземе, насила знания и компетентности не могат да се дадат! Ако ученикът не иска да научи нещо, никакви принудителни мерки не могат да помогнат. Те само го отчуждават от училище. Напротив, ако има желание за учене, дори и при сегашната образователна система у нас могат да се постигнат прекрасни резултати. Това личи от представянето на младите българи в различните международни олимпиади, от които те се връщат с високи награди. За съжаление, на диаметрално противоположния полюс са учениците, които трудно се справят с учебния материал. Те са много повече от успешните ученици и определят ниското средно образователно равнище в България, регистрирано при международното оценяване PISA през 2012 година. По математическа грамотност нашите ученици са на последно място сред страните от ЕС и са след всички съседни страни. 20% от българските ученици са дори под първото - най-ниско - равнище от скалата с шест равнища на математическа грамотност. За сравнение, средно само 8% от учениците от всички страни, участвали в измерването, попадат в това незавидно положение. Само 0.7% от нашите ученици са в най-високото –шесто - равнище на математическа грамотност, като средното за всички страни е 3.3%. Следователно, дори и в сегмента „силни ученици” образователната ни система изостава значително. Приблизително същите са резултатите и в областта на природонаучната грамотност: 14.4% от нашите ученици са под най-ниското равнище (при 4.8 % средно за всички страни); само 0.3% от учениците ни попадат в шесто равнище (при средно 1.2% за всички страни). Застрашително голяма част от нашите ученици не са подготвени за успешна реализация в живота, тъй като знанията и уменията им са под приетия общообразователен минимум. Тези пропуски в образоваността ще се възпроизвеждат в следващите поколения и ще предизвикат в бъдеще тотален срив както на националната образователна система, така и на системите на общественото осигуряване и на цялата икономика. Причините, довели до

катастрофалния спад в нивото на българското образование са многобройни и многопластови. Тук ще анализираме част от най-съществените.

а) Отчуждаването от училището на голяма част от учениците и липсата на желание за учене.

Това е най-сериозното предизвикателство пред образователната ни система. Проблемът не е само български и има донякъде обективна основа, с която следва да се съобразяваме. До преди 60 - 70 години училището имаше господстваща роля при преподаването и усвояването на знания, умения и компетентности. Училището беше, образно казано, „Домът на образователния процес”. На това се основаваше високият авторитет на училището и на учителя в обществото. Самият процес на обучение следваше установена през вековете традиция: "учителят или учебникът са носители на знанието, а учениците - слушат (или четат), запаметяват и възпроизвеждат наученото". Предаването и придобиването на знания беше основано на слушане, четене, писане и евентуално показване и разглеждане на статична картина (чертеж или снимка). Очакваше се ученикът да комуникира пряко и предимно само с източника на информация (книгата и/или учителя). Днес положението е съвсем различно. Образователният процес, разглеждан като натрупване на факти и житейски опит, протича навсякъде. Чрез радиото, телевизията, компютърните игри и интернет младите хора днес усвояват многократно по-голяма по обем информация от връстниците си отпреди 60 – 70 години, дори още преди да са тръгнали на училище. Те ежедневно са подложени на интензивни информационни въздействия, основани на мощни динамични носители на информация, като видеоклипове, филми и компютърни образователни среди, които изпълняват ролята на своеобразни тренажори, позволяващи на младия човек да въздейства върху виртуалната среда и веднага да види и усети реакцията на своите действия. Този момент е много важен, защото е свързан с „естественото учене”, минаващо през активното участие и взаимодействие на ученика със средата, чрез опитване и изпробване на различните ситуации и възможности. Друг нов момент са мобилните комуникационни средства. Те улесняват контактите и позволяват наученото бързо да се сподели и обсъди с много хора наведнъж, дори когато те физически не са на едно и също място. Споделените наблюдения, новите факти, различните гледни точки, аргументите „за” и „против” дадена теза стават достояние на много хора наведнъж. Това издига равнището на информираност на цялата група и има значителен интегрален образователен ефект. Без преувеличение може да се твърди, че се е появил един нов и естествен за съвременните условия начин за възприемане и изучаване на обкръжаващия ни свят. Младите хора го усвояват неусетно още от най-ранна възраст и той става част от тях. В сравнение с него предлаганата в традиционното училище образователна атмосфера изглежда твърде непривлекателна, дори отблъскваща: Много от изучаваните факти са вече известни на учениците; Информационният поток е еднопосочен (само от учителя към ученика), контактуването със света извън класната стая е нарушение, което се наказва; Липсва взаимодействие между съучениците, както и възможности за научаване чрез действие и експериментиране; Четенето и писането, което става „буква по буква”, са основен комуникационен канал, а той е доста бавен в сравнение с предаването на информация чрез статични и динамични изображения и чрез използването на всички сетива.

Друг фактор, който допринася за негативното отношение към ученето и към училището е лесният начин, по който човек може да получи отговор на редица въпроси чрез популярните търсачки в интернет. Това създава фалшиво усещане, че отговорите на повечето въпроси вече ги има и че е достатъчно само да попиташ, за да намериш отговора. Тогава става естествен въпросът „Необходимо ли е човек да прекарва значителна част от живота си в учене?” .

Негативна последица от „вярата в готовия отговор“ е и това, че способността да се даде отговор на въпрос чрез използване на вече наученото, чрез експериментиране, чрез анализиране и обмисляне на проблема не се развива и не се оценява. Младите хора днес са способни бързо да сканират и запамятат голяма по обем и разнообразна по характер информация. Много от тях са в състояние и да възпроизведат, при необходимост, част от нея. От друга страна, поради обилието от поемана информация, не остава време за по-дълбок анализ и структуриране на тази информацията, за нейното превръщане в дълбоко и солидно знание, което да се използва за намиране на отговор на въпроси с неизвестен отнапред отговор и при вземане на решения. Това относително повърхностно знание е цената, която плащаме днес за удобството при използването на новите технологии и за достъпа до огромна по обем информация. Не бива да забравяме обаче, че една от главните цели на образованието е да ни научи да даваме отговор на въпроси и да намираме решения на проблеми, с които не сме се срещали преди това. За тях няма готов отговор в интернет.

Трябва да се спомене още един съществен фактор, който допринася за липсата на желание за учене - няма никаква сигурност, че образованият човек ще може да се реализира било то в държавния или частния сектор и у много хора възниква съмнението какъв е смисълът особено от повишено образование. Може би ще трябва да се въведат нов тип договори между държавата и дипломиращи се младежи, които да гарантират последващата им реализация. Тези договори трябва да се основават на личния успех и резултатите от образованието на младите хора, на конкурентност между тях и на взаимно срещащи се интереси с държавния и частния сектор.

Въпросът как да се направят училището и ученето отново привлекателни, не е лесен и едва ли има еднозначен отговор. Неоспоримо е обаче, че за да се състезава с привлекателността на външния свят, училището трябва да разполага със съвременна технологична инфраструктура и да владее използването ѝ. Само това, за съжаление, не е достатъчно. Необходими са промени и в учебното съдържание и в самия учебен процес. Например, по-добре е ударението да се премести от преподаването и изучаването на факти, част от които са вече известни на учениците, към изясняването на връзката между фактите и явленията и към това как функционира света като цяло. Необходимо е да се премине от сега преобладаващия стил на преподаване, при който учениците са пасивни слушатели, към стил на „разучаване“ на проблема или явленията, при който целият клас участва в дискусията, провежда експерименти, поставя въпроси, издига хипотези, събира и представя аргументи за една или друга теза и, накрая, достига до самостоятелно „откриване“ на фактите и взаимовръзките между тях. Придобитите по този начин знания са по-дълбоко вкоренени в съзнанието на учениците и са по-функционални, могат да бъдат използвани за решаване на други задачи. При този стил на учене неусетно се изграждат почти всички ключови компетентности, споменати по-горе. Особено важно е, че се развива и укрепва способността на учениците да анализират и изследват, което е най-съществената част на уменията за самостоятелно учене през целия живот. Поощрява се въображението и творческото начало. Стимулира се самостоятелната работа и мислене на учениците. Образователният процес става част от цялото всекидневие и „излиза“ извън клас. Този стил на образование вече е добре разпространен във високоразвитите страни, където е известен под името „Inquiry Based Education“. Основни негови черти присъстваха в нашето образование в началото на 80-те години на миналия век, в рамките на образователния експеримент, известен под името „Проблемната група по образованието“. Тя бе основана като съвместна инициатива на Министерството на образованието и на БАН и събра уникален опит. Под формата на работа на ученика върху проект (самостоятелно или в екип, под

ръководството на учител или друг специалист) този стил се среща епизодично и днес, но няма съществено влияние върху състоянието на образователната система. Затова днес се налага да внасяме този стил като чужд опит чрез европейски проекти, по който БАН е партньор. У нас този стил стана известен под името „Изследователски подход в образованието”. Масовото му използване би решило в значителна степен проблема с отчуждаването на учениците от училище и от ученето. БАН, където изследователският подход е работно ежедневие, може да подпомогне развитието на българската образователна система в тази посока (при това не само на училищно равнище).

Значителен ресурс за връщане на интереса към ученето и към училището има в извънкласните и извънучилищни занимания и дейности – викторини, фестивали, кръжоци, състезания, олимпиади, възлагане и разработка и докладване на проекти, празници на науката други подобни. Те могат да обхванат значителна част от учениците и да ги включат в дейности, които имат занимателен характер, но неусетно допринасят за изграждане на знания и компетентности. Поради семейният и обществен интерес към тези дейности, те допринасят за положителна промяна в обществените нагласи спрямо ученето и училището.

б) Спад в обществения статус на учителя, непривлекателност и силно феминизиране на учителската професия.

Причините, довели до това състояние на нещата са многобройни. Част от тях бяха вече отбелязани по-горе и имат обективен характер. Училището вече не е единственият дом на образователния процес. От друга страна, очакванията към квалификацията на учителя нараснаха силно. Той трябва да е добър специалист в областта си, да владее съвременните информационни и комуникационни технологии, да е в състояние да изгражда у учениците си ключовите компетентности, да владее тънкостите на педагогиката, психологията и когнитивните науки. Формите на подготовка и преквалификация на учителите, обаче, запазиха традиционния си характер и тези изисквания спрямо квалификацията на учителя няма как да бъдат удовлетворени. Като се добави и ниското заплащане на труда на учителите, сегашната картина става напълно обяснима. Решението може да се търси само в дългосрочен план (повече от десетилетие), като се усъвършенстват формите за подготовка на учителите и като се създадат условия, като учители да бъдат привлечани хора, за които тази професия е мисия. Опитът на страни като Финландия, Естония, Сингапур и др. в това отношение може да бъде много полезен за България.

в) Продължителността на учебната година е по-къса по сравнение с останалите европейски страни. Лятната ваканция е неоправдано дълга, за сметка на по-малък брой ваканции през годината. Намален е броят на часове по природо-математическите дисциплини.

Продължителността на учебната година в България, като брой учебни дни, е сред най-късите в Европа - 180 дни за гимназиите, 170 дни за учениците от V до VIII клас и 160 дни за тези до IV клас. В Дания и Италия минималната продължителност на учебната година е 200 дни, а в Ирландия и Норвегия е 190 дни. Освен това, учебната година у нас започва късно и приключва по-рано в сравнение с редица други европейски държави. Българските ученици са с една от най-дългите летни ваканции, но през годината ваканциите са по-малко, отколкото в други страни. Това води до неравномерно натоварване и прекъсване в учебния процес. По-продължителната лятна ваканция е била необходимост, когато учениците масово са участвали в прибирането на селскостопанската реколта. Тази необходимост днес не е толкова силна и

положението може да се коригира. Резултатите на българските ученици в PISA показват, че това положение следва да се преосмисли и евентуално промени. За сметка на продължение на учебната година могат да се увеличат часовете по математика и по естествени науки. Силното намаляването на тези часове преди години беше крупна грешка, която влоши качеството на работната сила в България и намали съществено привлекателността на България като инвестиционна дестинация за високотехнологични производства. За съжаление, тъкмо в тези производства принадлежната стойност (печалбата) е най-голяма. Привличането на инвестиции само чрез ниски разходи за труд обрича страната ни на програмирана бедност за десетилетия напред.

г) Образованието не е приоритет в ценностната система на голяма част от населението.

Наблюденията показват, че липсата на образование у родителите често се „наследява” и от децата. Ценностната система на родителите става, до голяма степен, ценностна система и на следващото поколение. Обществената среда, социалният статус на семейството, социокултурните различия влияят силно върху отношението към образованието. Ако няма противодействие, неграмотността и необразоваността постепенно ще обхващат все по-широки слоеве от българското общество. Не е необходимо голямо въображение, за да се предвидят последиците.

Образованието не е приоритет за много български граждани и поради това, че значителен брой хора в обществото ни, без да имат забележим образователен ценз, демонстрират добро материално благополучие, въпреки че това благополучие доста често е с неясен или дори със съмнителен произход. Многобройни са примерите и в обратната посока. Висококвалифицирани специалисти, преподаватели, учени, лекари, работници трудно посрещат ежедневните си нужди. Много млади хора, завършили дори висше образование, не работят по специалността си или въобще не могат да си намерят работа. Демотивиращ е и фактът, че държавата има само декларирана, но не и осъзната визия за ролята на образованието и на науката в дългосрочното развитие на страната.

д) Игнориране на етнодемографските процеси и засилването на мултикултуралния характер на обществото.

Основните характеристики на динамиката в етнодемографските процеси в обществото ни е известна на всички. Характеристиката „мултикултуралност” ще засилва присъствието си. Образователната ни система обаче е възникнала и е обслужвала нуждите на монокултурно общество. Може би това е причината, когато се произнася думата „интеграция” много хора да чуват „асимиляция”. Очевидно е необходимо адаптацията към бъдещите условия да започне още от сега, за да не се окажем неподготвени за пореден път. Изграждането на образователна система, която се съобразява с различията в нагласите и възприятията е трудна задача, но първите стъпки следва да се направят веднага. Тук има сериозен резерв за привличане и приобщаване към образованието на голяма част от българското общество, към училището.

е) Незадоволително състояние на професионалното обучение и образование.

Значителна част от недоверието и негативното отношение към образователната ни система се формира под влияние на недоброто състояние на професионалното образование, което следваше да даде алтернатива на значителна част от българските граждани. Това не се случи. В историята останаха спомените за интереса към (и равнището на) различните техникуми, които

успешно съперничеа с най-добрите гимназии и подготвяха кадри, сред които израстваше научно-техническият елит на България. Спадът на интереса към професионалното обучение и образование може да се обясни както с незадоволителното ниво на подготовка и трудностите при намирана на работа, така и с липсата на интерес от страна на бизнеса.

ж) Спад в равнището на висшето образование

Казаното по-горе за средното образование се отнася в значителна степен и за висшето образование, което вече не гради над здрава основа и няма как резултатите от него да са на желаното равнище. Има обаче и специфични за самото висше образование проблеми. До преди само 70-80 години едно добро университетско образование бе достатъчно, за да се гарантира през целия живот успешна кариера без значителна допълнителна квалификация. Днес ситуацията е съвсем различна. В рамките на 5-10 години след завършване на университетското образование младите специалисти в областта на високите технологии могат да се натъкнат в ежедневната си работа на проблеми, за които не са учили нито в училище, нито в университета. Знанията и технологиите се променят толкова бързо, че дори и идеята за допълнителна квалификация чрез „образование през целия живот” промени смисъла си. Много от иновациите бързо носят големи печалби и бързо губят актуалност, преди още да са стигнали до курсовете за преквалификация и до образователните институции. Единственият разумен начин за един млад специалист да е "в крак с времето" е да бъде в състояние:

- да идентифицира (усеща и забелязва) новите проблеми и новите тенденции в развитието на съответните области на науката и технологиите;
- да умее да попълва пропуските в познанията си, като използва съответните източници на информация (научна литература, интернет, професионални общества, социални мрежи и т.н.);
- да умее да анализира проблемите, да провежда експерименти, да изпробва различни ситуации и да осигурява приемливо решение на възникналите проблеми.

Накратко, специалистът трябва да е способен да извършва дейности, подобни на действията, съпровождащи научните изследвания. Тази способност за самостоятелно учене и изграждане на знанията постепенно става част от уменията, които се очаква да притежават младите специалисти, завършили висше образование. Тъкмо чрез тази способност се отличават питомците на добрите университети от тези на посредствените. Тази способност може и трябва да се култивира в процеса на образование чрез участие на студентите в научните изследвания. Словосъчетанието „Изследователски университет” следва да се дава само на университети, в които провеждането и участието на студенти в научни изследвания е част от образователния процес. Следователно, по-широкото използване на изследователския подход в образованието е от особено значение и във висшето образование.

Нарояването на голям брой университети в България не позволява в тях да се формира критична маса от висококвалифицирани преподаватели, които да задават тон и да определят развитието на институцията. Положението се влоши допълнително след приемането на новия закон за развитие на академичния състав, който отвори път за йерархично израстване на кадрите дори когато необходимите академични качества не са налице. Това ще има негативни последици за десетилетия напред. Възприемането на тезата, че образованието е търговски продукт доведе до появата на много нови „меки” специалности, които не изискват особени

инвестиции, звучат модерно и не предполагат особени качества и усилия от страна на студентите. Нуждата на обществото от голям брой специалисти с такъв род квалификация обаче не е голяма. Резултатът е, че много хора с диплома за висше образование днес не работят по специалността си или въобще не могат да си намерят работа. Напротив, в момента има засилено търсене и недостиг на специалисти по природонаучните и инженерните специалности. Подготовката обаче на такива специалисти изисква създаване и поддръжка на сериозна инфраструктура (лаборатории, опитни полета, експериментални производствени цехове и др.), закупуване на ново оборудване и скъпи консумативи, абонамент за скъпо-струващи информационни източници. Придобиването на солидна квалификация в тези области изисква сериозни усилия от страна на студентите. Всичко това ограничава възможностите за производство на кадри с такава, необходимо за обществото квалификация.

Тук следва да се подчертае ясно, че една далеч по-добре образована работна сила ще бъде и един ключов фактор, чрез който да се потърси решение на ниските равнища на производителност в България спрямо останалите европейски страни. Необходимостта от качествено образование, гарантиращо професионалната и обществена реализация на гражданите, налага съществени промени в системата на образованието със следните основни акценти:

- Засилен обществен ангажимент от страна на държавните институции и граждански организации за повишаване интереса към образованието. Приоритетни мерки за пълен обхват на подлежащите на образование деца и ограничаване на ранното напускане на образователната система, които да гарантират конституционно задължителното (основно) образование.
- Развиване на средно образование в няколко основни насоки:
 - общо или профилирано гимназиално образование – предполагащо продължаващо обучение (във висши училища);
 - качествено професионално обучение – осигуряващо подготвени изпълнителски кадри. Реформиране на системата на професионалното образование и обучение и съобразяването му с потребностите на пазара на труда чрез мерки, стимулиращи по-активното участие на бизнеса;
 - по-широко въвеждане на Изследователския подход във всички степени на образованието, като се осигурят условия за квалифициране на преподавателите в тази посока;
 - разработване на динамични виртуални образователни среди на национално равнище, които да позволяват учене чрез експериментиране и изпробване по всяко време и от всяко място;
 - въвеждане в средното образование на образователни инициативи, насочени към учебно съдържание със специфичен акцент, напр. такива, които са фокусирани върху ролята на образованието в процесите на обществени трансформации или върху възможностите на училището за управление на различността – етническа, културна, социална, религиозна;
 - в развиването на всички степени и форми на образованието важно и постоянно място да заема чуждоезиковото обучение;
 - висококачествена подготовка на учителските кадри и осигуряване на финансово гарантирана непрекъсната квалификация.

- Висше образование, съобразено с нуждите на държавата и обществото от качествено обучени кадри. Студентите трябва да се подготвят за професионална реализация в пазарната среда на променящия се свят. Във връзка с това следва да се обърне особено внимание на обучението в областта на природните и инженерно-техническите науки.
- Засилване на взаимодействието между средното и висше образование.
- Въвеждане на договори тип – „Държава – Дипломиращи се младежи”, основаващи се на успеха и резултати от образованието, конкурентност и взаимно срещани се интереси.
- Внедряване на адекватни на съвременното развитие учебни планове и програми в училищата и университетите.
- Осигуряване и гарантиране на достойно заплащане на учителите и преподавателите и на добра материална и техническа база за работа.
- Политики за привличане и задържане на младите хора в учителската и преподавателска професии и подпомагане на тяхното развитие чрез различни подкрепящи форми и програми.

По принцип образованието трябва да е съобразено с още няколко предпоставки:

- образованието трябва да бъде защитено от конюнктурни икономически и политически зависимости и обвинения;
- доброто образование е това, което следва и интерпретира трайните и стратегически значими постижения на науката;
- в историята съществуват множество примери как идеологическите влияния, тесните институционални интереси и стремежът към (буквално разбирана) печалба довеждат до деформации и застои в образованието, а оттам и в науката.

Науката е главен фактор и едновременно ефективен инструмент за обновяване и издигане на равнището на всички дейности в едно общество и държава. Ето няколко примера, които илюстрират тази теза: Науката изследва и обслужва развитието на националната идентичност, без която самата държавност е поставена под въпрос. С особена сила това важи за страни като България с динамично и драматично историческо минало и многокултурно национално наследство. Това наследство е богатство, с което основателно можем да се гордеем, но то е и в основата на процеси в обществен и личностен план, които трябва да бъдат изследвани, осмисляни и управлявани, ако искаме държавата България да я има на картата на света и занаят. За целта е необходимо държавата да осигури високо експертно равнище в областта на хуманитарните и обществените науки, а това ниво се определя от учените в тези области.

Независимостта на една държава, нейният суверенитет, също зависи от експертното равнище в много области (здравеопазване, национална сигурност, земеделие, промишленост, високи технологии и много други). Ефективното управление на страната също зависи, при това много силно, от експертния потенциал. Дори за малка държава като България, която внася повечето от необходимите машини и съоръжения, е необходима експертна оценка за това какво, кога и от къде да се внася.

Както и за това какво и как да се произвежда. Този експертен потенциал се определя от състоянието на естествените и инженерните науки, от науките за земята, от медицинската и селскостопанската науки.

Науката по своята същност е интернационална. Обектът на изследване – природата, обществото и човекът - е един и същ за изследователите от всички страни и това ги подтиква към сътрудничество и съревнование. По тази причина в света отдавна съществува една жива и откликваща на въздействия мрежа, която включва както отделните изтъкнати учени, така и мнозинството от национални и международни научни организации, университети, институти, лаборатории, библиотеки, музеи, научни списания, електронни информационни източници и така нататък. Тази мрежа предоставя уникални и специфични възможности за обвързване на страната с останалия свят, за заявяване и отстояване на присъствие в семейството на развитите страни. Най-новите световни постижения във всяка област бързо се разпространяват в тази мрежа и стават известни на всяка страна и могат да бъдат приложени и използвани навсякъде. Разбира се, за да е част от тази мрежа, а следователно и част от развития свят, съответната страна трябва да има развита наука. Трябва и да е в състояние да генерира ново знание. Само в такъв случай тази страна е припозната като част от цялата мрежа. Който иска да използва постиженията на света, трябва да е в състояние да ги разбере и приложи в своите специфични условия. За това също е необходимо високо равнище на експертност и дълбоко познаване на конкретната обстановка.

Без високо равнище на науката не може да има качествено образование (на всички етапи – предучилищно, училищно, университетско, докторантура). Без качествено образование сме обречени на постоянен неуспех в световното икономическо състезание. Не става дума само за това, новите научни постижения да влязат в учебното съдържание. Непрекъснато се появяват иновации в самите образователните технологии, които могат съществено да повишат качеството на образованието, а от там и качеството на работната сила, което качество напоследък се оформя като главно конкурентно предимство при привличането на инвестиции. Новите образователни технологии възникват в недрата на науката. Навлизането им и използването им в България става чрез свързаността ни със световната научна мрежа, за която стана дума по-горе. Пример от такова естество е изследователският подход в образованието, споменат по-горе.

Иновационният потенциал и науката в страната са взаимобвързани по няколко линии. Иновациите с най-значителен ефект често се основават на научни постижения и са направени от хора с търсещ ум и изследователски навици. От друга страна, успехът в изследователския процес идва, когато се приложат нови идеи или по нов начин се използват вече известни идеи, за да се получат нови научни резултати. Т.е. за учените-изследователи иновацията е ежедневие и е част от израстването им като професионалисти - експерти. Има и друга връзка. Всяка иновация по определение е обновление или подобрене на продукт, процес, услуга или дори идея. Отделната иновация, колкото и да е значителна, има относително ограничен ефект върху икономиката и обществото. Осезаемият резултат от иновациите идва когато те станат

масово явление и обхванат всички сфери и процеси в обществото, както и ежедневието на хората. Тогава интегралният ефект дава силен тласък на развитието. Успехът идва, когато в иновационния процес се включат колкото се може повече хора (най-добре всички - да не забравяме, че има примери за много добри иновации, направени от ученици, пък и управлението на личния бюджет също предоставя много възможности за иновации и оптимизация от страна на отделния индивид). Способността да се анализира, изследва, търси е в основата на иновационното мислене и поведение. Тези способности, начин на мислене и поведение следва да се развиват от най-ранна възраст. Изследователският подход в образованието, споменат по-горе, поощрява развитието тъкмо на тези способности и трябва да бъде въведен и използван във всички етапи на образованието. Важна задача пред науката на всяка страна е да подпомогне въвеждането на този подход в образователната си система. Това ще увеличи значително иновационния потенциал.

Основна задача на системата на науката във всяка страна е да произведе и поддържа високо експертно равнище. Това показва, че държавата следва да носи основната отговорност за развитието на системата на науката, а не да се разчита на външни източници. Различни висши и отговорни представители на Европейската комисия по въпросите на науката, при посещенията им у нас, многократно са подчертавали, че изграждането и поддържането на системата на науката в България трябва да стане с национални усилия и средства. По техните образни сравнения „...европейските пари могат да помогнат само за глаzurата на кекса, самият кекс трябва да си го направите и изпечете вие българите“.

Равнището на експертност, което генерира системата на науката в една страна определя потенциала на съответната държава и предопределя нейното развитие в условията на глобалното икономическо състезание. Следователно основен продукт на науката в една страна са нейните учени. Учените се изграждат и издигат равнището си на експертност като правят изследвания с фундаментален или приложен характер. Държавата е заинтересована да поддържа институционално организациите, които провеждат научни изследвания и така произвеждат и възпроизвеждат равнището на експертност, като се ръководят от вътрешната логика за развитие на науката. Експерти са необходими във всички главни области на науката, като самата наука, движена от вътрешните си закономерности за развитие определя кои са тези главни области в даден момент. Чрез системата на проектното финансиране държавата може да насочва интереса на учените към изследвания, които имат по-пряко отношение към развитието на един или друг отрасъл на икономиката и обществото или към издигане на равнището на експертност в дадена конкретна област. По същия начин следва да се обособят средства и за поощряване на иновационни проекти. Мисълта, че системата на науката може да функционира само чрез проектно финансиране, обаче, е заблуда. Ако не се подкрепят организациите, които изграждат експертите (учените) много скоро няма да има кой да предлага проекти за финансиране. На базата на анализ на силните страни и постижения на научните изследвания у нас досега, както и на нуждите на държавата, трябва да се дефинират няколко научни области, в които да насочим нашите усилия и да бъдат концентрирани финансови ресурси и човешки потенциал. Трябва да се развиват адекватни

както на националните ни специфики, така и на съвременните тенденции организационни форми за провеждане на такива изследвания и съответните прозрачни инструменти за финансовото им обезпечаване. Науката винаги е имала и едно друго важно и често подценявано значение, а именно: на обшокултурен феномен. Тя има задачата да натрупва, съхранява и предава знания, които да бъдат пренесени през годините.

Културата е синтезираното понятие за изкуството, литературата, начина на живот, възпитанието, ценностните системи, формите на съжителство, традициите и вярванията в дадено общество. Тя на практика обхваща всичко от обществения живот. Културата означава и процес на непрекъснато усъвършенстване, както и на положителни социално-психологически и манталитетни промени. Тя моделира и формира националното самосъзнание, самочувствието и достойнството както на обществото, така и на индивида. Както е казал Андре Малро „*Културата не може да се наследи, тя трябва да се завоюва*“. Постигането ѝ изисква усилие и постоянство, което в крайна сметка се възнаграждава с резултати и носи удовлетворение във всички сфери на обществения живот. Заради всичко това тя не може да не бъде част от националните цели. Културата в широк смисъл има следните компоненти, които трябва да бъдат инструментализирани в перспективата на духовното развитие на нацията:

- Културно-историческото наследство, като форма на запазване и предаване на духовния опит на човечеството (език, идеали, традиции, обичаи, обреди, празници, паметни дати, фолклор, народни занаяти, произведения на изкуствата, музейни, архивни и библиотечни фондове, колекции, книги, ръкописи, писма, лични архиви, паметници на археологията, архитектурата, науката и изкуствата, паметни знаци, съоръжения, ансамбли, забележителни места и други свидетелства на историческото минало, – значение, съвместни творения на човека и природата, съвременни съоръжения, представляващи особени ценности от гледна точка на историята, изкуствата или науката, специализирани центрове за популяризиране на постиженията на науката, а също други предмети и явления, притежаващи историко-културна ценност).
- Социалните институти и културните процеси, пораждащи и възпроизвеждащи духовни и материални ценности (наука, образование, религия, професионално изкуство и любителско творчество, традиционна народна култура, просветна дейност, сценична дейност и т.н.).
- Инфраструктурата на културата като система от условия за създаване, съхранение, експониране, транслиране и възпроизводство на културните ценности, развитие на културния живот и творчество (музеи, библиотеки, архиви, културни центрове, изложбени зали, ателиета, системи за управление и икономическо осигуряване на културния живот и др.).

Поддържането на изброените по-горе параметри на културата гарантира опазването и самобитността на националното културно наследство, на тази база осигурява формирането на личното достойнство и самочувствие на българския гражданин и дава възможност за противопоставяне на постмодерните тенденции в условията на глобализация за унифициране на културните процеси и за постепенно заличаване на националната памет. Държавата и публично финансираните институции трябва да бъдат гарант за тяхното съхранение и развитие, при спазване на принципите за ограничаване на тоталната комерсиализация на културата и правото на неограничен достъп до културните ценности.

2. Създаване на условия за високо благосъстояние на българските граждани.

2.1. Ефективно използване на природните суровини до получаването на краен пазарен продукт. Оползотворяване на натуралните продукти за повишаване качеството на живот.

Макар и с недостатъчни, България разполага с подземни богатства и суровини. За съжаление, значителна част от тях се изнасят именно като суровини. Целта е да се развият тези видове производства, които ще дадат възможност те да се преработват до краен продукт с много по-висока принадлежна стойност при реализацията им на пазара. В момента ние сме суровинен доставчик (в някои отношения) към по-добре функциониращи икономики, които печелят много повече от нас. Отчитайки обстоятелството, че подземните богатства са невъзстановим природен ресурс (или възстановим за милиони години), от първостепенно значение е задачата за тяхното устойчиво и рационално ползване.

България разполага с богато и значимо биоразнообразие – изключително е богатството на лечебни и ароматични растения с високо качество и съдържание на активни съставки поради благоприятното географско разположение на страната. В климатично отношение България е, образно казано, „благословена от Бога страна“. Въпреки малката ѝ територия, в България около 8% от флората се пада на висши ендемични растения, което е значително повече отколкото в другите европейски страни. Редовно се берат и сушат около 750 вида лечебни и ароматични растения (21% от 3 567-те вида в страната), от които 200 вида са икономически значими. Сравнително малък е делът на растенията, които се култивират. Повечето от събираните или култивирани лечебни растения се изнасят непреработени и само малка част от тях се използват в България за преработка до продукти. Продуктите с висока добавена стойност, които се извличат от лечебните и ароматични растения, се използват в хранителната промишленост (хранителни добавки, естествени хранителни аромати), в козметиката (козметични аромати и активни съставки с лечебно действие и др.) и фармацевтичната промишленост (активни екстракти за лекарства, фитопрепарати и др.). Оползотворяването на националното биоразнообразие зависи от три значими за развитието на обществото фактора – култивиране и свързаното с него опазване на биоразнообразието, и преработване до продукти с висока добавена стойност чрез прилагане на екологични технологии и подходи. Това са фактори с висок потенциал за развитие на рентабилна и екологична индустрия, осигуряваща човешка заетост в различни отрасли на националната икономика (селско стопанство и преработваща промишленост). Чрез това развитие България ще защити и развие авторитета си, както и конкурентоспособността си на страна – производител на продукти с природен произход, повишаващи качеството на живот.

2.2. Биологично земеделие.

В контекста на нарастващото търсене на храни в световен мащаб и справянето с последствията от промените в климата, екологично и биологично насоченото земеделие следва да има водещо място в икономическото развитие на България. Ние трябва да заложим на своите естествени предимства и да заемем отново мястото си на сериозен селскостопански производител, осигуряващ не само голяма част от продоволствените потребности на страната, но и генериращ значителен износ на качествени биологични храни в Европа, Азия и Америка.

Развитието на биологично земеделие кореспондира и със стратегията „Европа 2020“, според която е необходима силна обща европейска селскостопанска политика:

- За да се справи с настоящите предизвикателства, свързани с климатичните промени, чрез намаляване на емисиите на парникови газове, увеличаване на капацитета за улавяне на въглерод и разработване и използване на повече възобновяеми енергийни източници и биоматериали.
- Да отговори на нарастващите изисквания на потребителите за по-високи стандарти за качество, по-хуманно отношение към животните и по-добро съотношение между цена и качество на храните.
- Да подобри конкурентоспособността и повишаването на производството чрез научноизследователска и развойна дейност, употребата на нови технологии и добри селскостопански практики.
- Да гарантира продоволствената сигурност в дългосрочен план за европейските граждани и да се даде отговор на нарастващото търсене на храни в световен мащаб.

Според Организацията на ООН за прехрана и земеделие (ФАО) се очаква да се увеличи нарастващото търсене на храни в световен мащаб със 70 % до 2050 г. Световното население от 7 милиарда днес ще достигне 8.5 през 2030 г. и повече от 11 милиарда до 2050 година. То ще изисква повече храна поради подобряващия се стандарт на страни като Китай и Индия, чието население сега наброява 40% от населението в света. През последните 40 години е постигнато 170% нарастване на световното производство на храни на висока екологична цена, като в същото време около 1.4 милиарда са гладни по света, около 1.4 милиарда живеят с по-малко от 1.25 \$ на ден, а в Европейския съюз има над 40 милиона бедни хора, които страдат от недостиг на храна. Световното производство на храни ще трябва съответно да се увеличи на фона на намаляващите природни ресурси поради глобалните промени в климата, в биоразнообразието, във водните ресурси, в състоянието и площта на обработваемата земя. Това означава, че светът ще трябва да произвежда повече храна, като същевременно използва по-малко вода, по-малко земя, по-малко енергия, по-малко торове и по-малко пестициди.

Активното управление на природните ресурси чрез земеделие е ключов инструмент в търсенето на решение на все по-затруднените производствени условия и в намаляване на последиците от изменението на климата.

Кой е начинът за производство на достатъчно, здравословна, сигурна храна, без да се вреди на земята, екосистемите и водните източници, в контекста на нарастващото глобално търсене, на икономическата криза и на много по-голямата нестабилност на пазара?

Биологичните стопанства могат да предложат решения на проблемите, свързани с измененията на климата, рационалното използване на водните ресурси и защитата на почвите и могат да бъдат ключов фактор при осигуряване на продоволствена сигурност.

Биологичното земеделие е важен приоритет в политиката за развитието на земеделието и трябва да бъде един от акцентите на Общата селскостопанска политика на България в бъдеще.

Биологичното земеделие осигурява функциониране на алтернативна на интензивното производство земеделска система, по възможно най-естествения, близък до природата начин и е набор от цели, принципи и практики, чието предназначение е да се сведе до минимум човешкото въздействие върху околната среда като:

- укрепва екосистемите и опазва биоразнообразието, предоставя възможност на бъдещите поколения да се възползват от съхранената природа;
- отговорно използва енергията и природните ресурси;
- поддържа и използва здрава и добре структурирана и балансирана с макро- и микроелементи плодородна почва;
- забранява профилактичната употреба на антибиотици при отглеждането на животни, като ги замества с хуманно отношение към животните чрез отглеждането им в свободни, открити пространства и насърчава животновъдни практики, които подобряват здравето и продуктивността на животните и намаляват до минимум нуждите от лечение и профилактика;
- забранява използването на минерални торове и пестициди за растенията, като вместо тях се използват подходящ оборски тор в разумни количества; научнообосновано сеитбообръщение с включване на бобови култури и механична борба с плевелите;
- отделя по-малко въглероден диоксид – причина за глобалното затопляне, и намалява токсичните отпадъци;
- абсолютно забранява използването на генетично модифицирани организми;
- изисква избор на растителни и животински видове, устойчиви на заболявания и добре адаптирани към местните условия;
- изисква прилагане на животновъдни практики, отчитащи специфичните нужди на вида;
- насърчава диверсификацията на производството на ниво ферма (отглеждане на няколко земеделски култури и животни), което води до намален риск за доходите на фермата в случай на пазарни кризи;
- създава заетост в селските райони и повече работни места в сравнение с конвенционалното земеделие. Осигурява работа на нискоквалифицирани кадри, които в селските райони имат много ограничен шанс за реализация.

Контролът при биологичното земеделие обхваща целия процес – от производството на земеделската суровина на ниво ферма, през преработката, пакетирането и етикетиранията на храната до продажбата в търговската мрежа. Всички оператори във веригата на биологичното производство (фермери, преработватели, дистрибутори, търговци на дребно) задължително сключват договор за контрол и сертификация с акредитирани контролни органи и подлежат на постоянен контрол. По този начин се постига максимална прозрачност и проследяемост на храната от чинията до нивата. Това, от една страна, дава гаранция за потребителите, а от друга страна, позволява в случай на неволна грешка или измама бързо да се открие виновният по веригата. За да бъде един продукт биологичен, той трябва да притежава сертификат.

През последните години биологичното земеделие бележи постоянен ръст и интересът към биологично произведените храни и напитки се засилва в световен мащаб. През 2009 г.

биоземеделието в ЕС заема 8,6 млн. ха, или 4,7% от използваната селскостопанска площ на ЕС-27. В периода 2006-2009 г., средният годишен темп на растеж в ЕС-15 е бил 7,7 % и 13 % в ЕС-12 (през 2009 г. ЕС-15 са представлявали 81 % от цялата площ за биологично производство в ЕС).

В България биологичното земеделие също се радва на постоянно растящ интерес от страна на производители и потребители. За разлика от останалите сектори биопроизводството расте не в проценти, а в пъти. От 2006 г. до края на 2012 г. броят на биологичните оператори е увеличен повече от 9 пъти и те стават 2016, а сертифицираната земеделска земя като площ е увеличена близо 7 пъти – 40 378 ха. От биологичното производство през 2012 г. най-предпочитани са трайните насаждения, техническите и зърнено-житните култури.

С оглед прагматично приложение на биологичното земеделие и постигането на достъпност и разбираемост за широката маса от селскостопански производители, е необходимо:

- да се обособят центрове за консултации и обучение към всяка областна, общинска и градска земеделска служба в страната, като самите служители изпълняват тази дейност;
- да се разработват и изграждат ефективни модули за едри и дребни стопанства, работещи в биопроизводството със съответните технологични карти, отнасящи се до различни отрасли – растениевъдство, животновъдство, рибовъдство, бубарство, пчеларство и др.;
- да се изграждат акредитирани лаборатории за осъществяване на ефективен контрол и гарантиращи високо качество на производство.

Експертите посочват, че българските биологични продукти са качествени и конкурентоспособни – над 90% се изнасят в ЕС, САЩ и Япония. Освен това България е най-големият производител на биологично розово масло в света, на второ място в ЕС по сертифицирани площи за събиране на диворастящи гъби, билки и плодове и на четвърто място в ЕС по брой на сертифицирани пчелни семейства. Вътрешният пазар на биопродукти е в процес на развитие и постоянно расте броят на търговските обекти, които ги предлагат.

Проблемите пред сектора са следните: липсват данъчни стимули, а банките трудно кредитират биопроизводството и преработката. Все още само 10% от произведените в България биохрана се предлагат на вътрешния пазар. България има сериозен потенциал да превърне биоземеделието във водещ сектор – природни дадености, незамърсена земя, подходящ климат, регламентирана нормативна уредба.

Стратегията за развитие на биологичното земеделие в България следва да има следните цели:

- Увеличаване на броя на биологичните производители и преработватели, по-ефективно и конкурентоспособно биологично производство.
- Българските биологични храни и напитки са познати и търсени от българските потребители и се продават добре на международните пазари.
- Ориентирани към практиката научни изследвания, образование, обучение и консултантска дейност в областта на биологичното земеделие.

- Всички заинтересовани страни участват активно в разработването и прилагането на националните политики в сферата на биологичното земеделие.

Очаква се изпълнението на Стратегията да доведе до:

- стабилизиране и повишаване на доходите на земеделските стопани чрез навлизане на нови пазари на качествени и здравословни хранителни продукти;
- развитие на селските райони и предотвратяване на процеса на изоставяне на земите и обезлюдяване на селата;
- стабилизиране на екосистемите, запазване и възстановяване на природните ресурси;
- модерен, устойчив и конкурентоспособен сектор „Биологично земеделие” в България.

Съществуват, няколко ключови проблема, без решаването на които не би могла да се приложи и развива стратегията за развитието на биоземеделието в страната ни и то да се превърне в ключово бизнес направление:

1. Проблемът с придобиване и използване на земята в България - да не се позволява прекомерно окрупняване на земи. Има много примери за придобиване на големи площи от български и чуждестранни земеделски стопани и фирми, които имат своя политика несъобразена с национални приоритети за изграждане на биоземеделие. Засаждането на земите с култури, които се третират с пестициди, проваля възможностите за биоземеделие във всички граничещи с тях райони. Друг пример е взимането под аренда на големи площи и третирането на земята по начин, който води до изтощаването ѝ, което нанася големи вреди на селското стопанство в дългосрочен план, тъй като са необходими години преди амортизираните територии да могат да бъдат използвани за биоземеделие.
2. Необходимостта от регионални и локални стратегии за развитие на регионите и общините и от съгласуването ѝ с общата национална стратегия.

Ако биоземеделието стане национален приоритет, всички локални стратегии и политики на ниво регион и община трябва да се приведат в съответствие с този приоритет, тъй като всички екосистеми са взаимосвързани и това особено се отнася за малка страна като България. Например, засяването на култури, третирани с пестициди, замърсява не само земята на териториите, на които те растат, но и на подземните и наземните водоизточници в съседство.

Необходима е експертна помощ, за да се разработят регионални и локални стратегии за бизнес развитие на регионите и общините, в които преобладават малки участъци земя, за които не са необходими големи капиталовложения. Дребните стопани трябва да бъдат подпомогнати да се насочат към култури и поминък, който може да им донесе по-висока добавена стойност.

3. Националната стратегия за развитие на биоземеделието изисква много прецизно проследяване на изпълнението ѝ. Основният проблем в България е прилагането и мониторирането на изпълнението. Много добри решения се взимат на стратегическо ниво, но на практическо не се изпълняват или само частично. Неспазването на някои от

изискванията от едни стопани може да доведе до промяна в условията за бизнес с биопродукти в съседни райони. Например, засяването с рапица прави невъзможно производството на биомед от пчели, разположени на десетки километри от третираната с пестициди територия с рапица.

4. Развиване на политики и конкретни мерки за подпомагане на стопаните, които искат да развият биоземеделие, особено за селското население в планински и полупланински райони, които не са подходящи за крупно аграрно производство;

Досега съществуващите мерки за подпомагане на тези стопани, реализирани чрез програмите за еврофинансиране, са или недостатъчни като средства, или неадекватно формулирани като проекти, или твърде бюрократизирани. Тежката нормативна уредба за усвояване на средствата за биоземеделие, вместо да подпомогне стопаните, всъщност понякога затормозява работата им. Държавната администрация трябва да осъзнае своята роля като инстанция, която улеснява и подпомага определените дейности, и да приложи много по-ефективни подходи за подпомагане на стопаните за целесъобразно усвояването на средствата.

Изплащането на субсидии за обработване на земи създаде порочни практики за симулиране на тази дейност само с цел усвояване на средства, но това не е довело до създаване на краен продукт и създаване на реален поминък и заетост. Затова трябва нормативно да се въведат ограничения и да се променят изискванията за получаване на субсидии. Порочните практики следва да бъдат публично оповестявани и държавата преди всичко, а не медиите, да предприеме действия за създаване на обществена нетърпимост към такива практики.

5. Преосмисляне и преустановяване на прилагането на технологични иновации, които използват земята по природо несъобразни и неефективни в дългосрочен план начини: например, производство на биогорива и заемане на земи от необосновано големи фотоволтаични станции. Отглеждането на рапицата за биогориво нанася тройна вреда:

- използва земя, на която биха могли да се отглеждат хранителни култури;
- замърсява почвата с пестициди и възпрепятства биоземеделието;
- допринася за унищожаването на пчелите (Български био-пчелари са направили няколкогодишни наблюдения върху поведението на пчели и са констатирани, че смъртта им се причинява освен от пестицидите, с които обилно се третира рапицата като култура, непредназначена за консумация от хора и животни, и от самото растение, което с яркия си цвят и силен аромат предизвиква прекомерно събиране на мед, което води до изтощаване на пчелите и много по-ранната им смърт).

Биоземеделието може да създаде устойчив поминък за селското население в планинските райони, което може да доведе до развитие на семейните ферми и връщане на хората в селата, особено на млади фермери, желаещи да се ангажират с биоземеделие. Важно е да се знае, че в почти 200 села у нас вече не е останал нито един постоянен жител.

Развитието на биоземеделието би променило и структурата на аграрното производство и на експорта в полза на традиционни отрасли като производството на плодове и зеленчуци,

месо, мляко и млечни произведения, както и би развило потенциала на нови такива като мед и някои от т.нар. „суперхрани“, търсенето на които има тенденция да се повишава.

Необходима е спешна промяна в законодателството в областта на храните, която да облекчи изискванията и процедурите, които да позволят на фермерите да преработват част или цялата продукция от фермата в краен продукт – храни и/или напитки, които да предлагат на краен клиент. Голяма част от биопроизводителите в България в момента изпитват трудности в намирането на подходящи преработватели за продуктите си (кланици, мляко- и месопреработвателни предприятия, мелници, консервни предприятия). Причините са различни - или капацитета на тези предприятия е прекалено голям за малкото биологични производители, или сертификацията не е приоритет за собствениците, или все още не виждат пазарните възможности. Така се стига до парадокса българска биологична пшеница, ръж и лимец да се изнасят в Германия, където се смилат, пакетират и се връщат обратно в България под формата на биологично брашно.

Произведените (законно) във фермите биологични храни (мляко, млечни продукти, месо и млечни продукти, хляб, консерви, сладка, напитки) биха подпомогнали изключително много развитието на туризма в райони със запазено биоразнообразие и природа. В момента всички места за настаняване – от луксозните хотели до малките къщи за гости предлагат на туристите единствено индустриална храна, често пъти произведена на стотици (и дори хиляди) километри от туристическото място.

2.3. Туризмът да се превърне в индустрия, подпомагаща развитието на съпътстващи отрасли и производства.

В съвременното общество туризмът безспорно се е превърнал от начин за развлечение на малка част от населението с по-високо благосъстояние в глобална индустрия. Съвременните технологии позволяват с помощта на компютъра или телефона всеки от нас с лекота да си запази хотел в Лондон, Париж или Ню Йорк, да си вземе билет за самолет и след 2 часа да е излетял в желаната от него посока. 9% от глобалния БВП в света се генерира от туризма, за България това са 12.5%. Над 1 млрд. са отчетените от статистиката туристи в световен мащаб за миналата година. За България 6.5 млн. туристи. Прогнозите на Световната Организация по Туризмъ /СОТ/ дават среден ръст на световния туризмъ за близките години от 3.2 – 3.4% на година, за България са 4.5 – 5.2%. Така че искаме или не искаме, ние трябва да разбираме, анализираме и управляваме туризма като индустрия, която генерира всеки 8-ми лев в България и която е сериозен фактор за трудова заетост, постоянна и временна, и за социално развитие и повишаване качеството на живот на обикновения човек.

Туризмът е и послание, това е посланието, което всяка една туристическа дестинация (страна, регион, селище и т.н.) отправят към света, популяризирайки своята култура, цивилизация, история, архитектура, традиции, храна, вино и много други прояви на собственото си цивилизационно присъствие, отстоявайки собствената си идентичност в този все по глобализиращ се свят.

Туризмът е и образование, той прехвърля мостове между държавите, регионите, цивилизацията, културите, та ако щете, дори и между историческите епохи, помага ни да

научим повече един за друг, да бъдем привличани и да искаме да се харесваме. Знанието за другия с помощта на туризма ни учи на толерантност, на уважение към неговата идентичност.

Туризмът е и най-прекрасната витрина за експониране на нашата собствена идентичност, представяйки в едно цяло разнообразието от история, култура, природа и традиции, разкривайки собственото ни място и привлекателност в богатата световна цивилизационна палитра.

България има уникалния шанс да има няколко природно гарантирани и културно-цивилизационно създадени туристически продукти. Имаме топло море, 5 високи планини със 146 върха над 2000 м. и ако морският и зимният ски туризъм са с продължителност от по 2-3 месеца, то ние имаме най-голямата в света концентрация на термални минерални води, които позволяват целогодишно използване за рекреативен и рехабилитационен туризъм. Съвкупността от минерални извори в България се излива с дебит от около 5000 л./сек. Оттокът на денонощие на минерална вода е 423 млн. литра, а само този на термалните минерални води е над 274 млн. литра. Имаме изключителна даденост за културен туризъм. До момента са открити и описани над 40 000 културни, исторически и археологически артефакти. Българската природа е може би най-съхранената в естествен вид в Европа и е мощен притегателен фактор за развитие на екотуризма, към това можем да прибавим винен туризъм, приключенски туризъм, ловен туризъм, голф туризъм и много други по-малки сегменти, но с висока стойност на принадлежния продукт по международните критерии.

Всичко това налага огромният потенциал на туризма в България да бъде обект на национална стратегия за устойчиво развитие на туристическата индустрия, създавана и прилагана чрез обединените усилия на държавата, научната общност (БАН, СУ, УНСС и др.) и браншовите организации в туризма и при активното участие на общините и регионалните организации по туризъм.

Туризмът е водеща индустрия в множество страни и се налага като бързо разрастващ се икономически сектор със сериозни приходи и широки възможности за откриване на множество работни места. Редица държавни икономики имат за определящ фактор в паричните си баланси именно туризмът като източник на приходи.

Туризмът днес е сред най-важните икономически сектори и в България. Приходите от международен туризъм в текущата сметка на платежния баланс по данни на БНБ за януари-декември 2012 г. възлизат на 2 916.6 млн. евро, което е с 2.2% повече в сравнение със същия период на 2011 г.

Според данни на World Travel & Tourism Monitor (Economic Impact Bulgaria, 2013) общият принос на туристическата индустрия в БВП на България през 2012 г. е бил 10 586.1 млн. лв. или 13.6% от БВП на страната. Прогнозите са през 2013 г. този принос да се увеличи с 1.9% и да достигне 10 787.1 млн. лв. по цени от 2012 г. В дългосрочен план до 2020 г. се очаква средногодишен ръст на този показател с 1.9%. Като резултат прогнозите са през 2020 г. приносът на туристическата индустрия в БВП на страната да бъде 13 072.2 млн. лв. по цени от 2012 г. или 10.1% от БВП.

Директният принос на туристическата индустрия в БВП на България през 2012 г. е 3.8% или 2 975 млн. лв. Прогнозите са за ръст от 3.8% за 2013 г. и достигане на 3 088.4 млн. лв, както и средногодишен ръст от 3.8% до 2023 г. и достигане на 3 742.1 млн. лв. по цени от 2012 г.

През 2012 г. туризмът и туристическите пътувания генерират директно 103 000 работни места (3,5% от общата заетост).

Инвестициите в туризма през 2012 г. са 1, 047.2 млн.лв., или 6,5% от общите инвестиции. Очакванията са този показател да се увеличава с 5.9% на годишна база през следващите десет години, за да достигне 1,828.8 млн.лв. през 2023 г.

Разходите за почивка и ваканция през 2012 г., реализирани от чуждестранните и български туристи, са 6 199.2 млн. лв. и представляват 72.3% от приноса на туристическата индустрия в БВП на България за 2012 г. Очаква се те да нараснат с 5.1% през 2013 г. до 6 516.6 млн. лв. и да нарастват с 2.9% средногодишно до 2023г, достигайки 8 655 млн. лв.

По показателя ”брой чуждестранни туристи на глава от населението (LPT)“ за 2012 г. България се намира на 10-та позиция сред водещите в това отношение европейски държави.

България все още не е достигнала възможностите на зрелите туристически дестинации в Европа и притежава неизползван потенциал и възможности за развитие на туристическата си индустрия с по-бързи темпове спрямо конкурентните европейски дестинации.

България е страна с богат и разнообразен потенциал за развитие на туризма. Наличните рекреационно-туристически ресурси и запазеното биоразнообразие и природно наследство дават възможности за развитие на нови и перспективни видове туризъм и туристически продукти, като културен, екологичен, селски и приключенски туризъм. Важно конкурентно предимство е и сравнително ниската степен на туристическа и техническа усвоеност на атрактивни за туризъм ареали, по-специално във вътрешността на страната и особено в планинските райони. Наред с това България е разположена сравнително близо до големите пазари на международния туризъм в Западна, Северна, Централна и Източна Европа.

Най-въздействащи като образ за България в съзнанието на туристите са морският и културният туризъм. От маркетингова гледна точка би било добре тези два вида туризъм да се използват като „ракета носител“ за налагането на нетрадиционни за момента туристически продукти и услуги чрез съвместно предлагане.

Най-отличаващите се характеристики, с които трябва да бъдат съобразени предлаганите видове туризъм, за българите са четири – възможността за практикуване през всички сезони и от всички възрастови групи, условия за почивка с деца и масовост (популярност) на продукта/услугата. За чужденците влияние върху предпочитанията оказва и луксът (за да бъде предпочитан един туризъм, той трябва да е луксозен).

Възможностите за превръщане на България в дестинация за всички сезони не са особено добри, поне ако се разчита на нагласите на вече почивалите в страната българи и чужденци. Развитие на по-непопулярните специализирани видове туризъм е ограничено, от една страна, от недостига на информация, а от друга – от състоянието на транспортната и пътната инфраструктура (превръщането на туризма в индустрия изисква спешно и целенасочено развитие, поддръжка и усъвършенстване на тази инфраструктура). По-добре би било да се търсят варианти за използване на вече развитите морски и ски туризъм за изграждане на визия на страната като дестинация за „немасов“ туризъм.

България е толкова богата на природни и културни забележителности, че всичко може да бъде основа за привличане на туристи, но ще очертаем тенденциите за развитие за следните видове:

2.3.1. Летен/морски туризъм

Тенденции

Данните показват, че през летен сезон 2013 /юни-август 2013/ България е посетена общо от над 3.5 млн. чуждестранни туристи, което е с 5.4% повече спрямо същия период на 2012 г. Отчита се ръст от 5.2% при посещенията с цел почивка и ваканция и 22.6% с цел гостуване. Топ 5 генериращи пазари за България са: Русия /+ 12.3%/; Германия /+7.7%/; Гърция /+1.5%/; Украйна /+13.5%/ . Увеличение има и при посещенията от: Беларус с 60%, Турция с 29.8%, Австрия с 6.3% , Дания с 4.6% и др. Приходите от международен туризъм за месеците юни и юли на 2013 г. възлизат на 996.2 млн. евро, което е с 1 % повече в сравнение със същия период на 2012 г. За периода юни-август 2013 г. са реализирани малко над 13.5 млн. нощувки, което е ръст от 5.4% спрямо същия период на 2012 г. Най-голям е дялът (47%) на нощувките, реализирани в средствата за подслон и местата за настаняване с категория 4 и 5 звезди.

Нови възможности: предпочитана дестинация за детски отдих; здравен туризъм на основата на инфраструктурата; по-голяма натовареност на базата в извън силния сезон; специални програми за групата 50+; оздравително-диагностични програми; лицензирани медицински центрове.

2.3.2. Зимен/ски туризъм

Тенденции

- Данните показват, че през зимния сезон 2012-2013 г. (декември 2012 – март 2013) България е посетена общо от малко над 1 млн. чуждестранни туристи. Техният брой е с 8.2% повече спрямо същия период на зимен сезон 2011-2012 г. Отчита се ръст от 10.4 % на посещенията с цел почивка и ваканция и 12.5% с цел гостуване. Значително увеличение има при посещенията от съседните страни: Турция – ръст от 60.5%, Сърбия с ръст от 24.5%, Русия с ръст от 20.7%, Румъния с ръст от 6.1%. Над 2.5 млн. са реализираните нощувки за зимния сезон 2012/2013. 40% от всички реализирани нощувки са от чуждестранни гости; 45% от нощувките са реализирани в хотели категория 4 и 5*; 30% са били чуждестранни туристи; около 50% от приходите от нощувки са реализирани от чуждестранни гости.
- Легловата база в зимните курорти е близо 45 000, като заема второ място по брой легла и вид туризъм в страната.
- България има потенциал да посрещне 1.2 млн. скиори, чуждестранни туристи и за построяване на 65 допълнителни лифта по изследване на международни експерти.
- България заема четвърто място сред страните членки на ЕС по ръст (4,7%) на зимния туризъм, сочат данните на Евростат за зимния сезон 2012/2013 г.
- Над 3,3 милиона нощувки са отчетени в българските ски курорти - Пампорово, Боровец, Банско, Чепеларе и др., през миналия сезон. Зад България в класацията остават държави с доказани туристически традиции през зимата - Латвия, Норвегия, Дания, Чехия и Полша.

- В Банско, Боровец, Пампорово се провеждат състезания от европейски и световни шампионати. За последните три години кръговете са над 16.

Допълнителни възможности: интензифициране на съществуващите курорти чрез подобряване на инфраструктурата и броя лифтове; разширяване на услугите, извън ски сезона - еко пътеки, зелени училища, посещение на планински езера и др.; привличане на външни инвеститори; оптимизиране на административното обслужване на инвестиционния процес; привличане на водещи консултанти при разработка на генерални планове на съответните ареали; търсене на форми за публично - частно партньорство по формулата инвеститор - община – държава.

2.3.3. Здравен (балнео, SPA & Wellness) туризъм

Тенденции

- Нивото на развитие на туристическия продукт за Балнео, СПА и Уелнес туризъм е сравнително високо - на второ място от специализираните видове туризъм след културния туризъм с 6,6% от всички туристически продукти и услуги в България. Предлагащите продукти в този вид туристическа дейност не са масови и унифицирани. Стратегически интерес за инвестиции в България са ареалите за целогодишен балнеолечебен и спа туризъм с минерална вода.
- Увеличаване на възрастната част на населението и намаляване на дела на децата и младите хора в Европа, което предполага за в бъдеще разработване на специални пакети с цел съчетаване на пътешествия и лечение за специфичния сегмент туристи на възраст 65+ или по-млади.
- В бъдеще все по голямо значение ще има съчетанието на СПА, балнео- и уелнес услугите с другите форми на специализиран туризъм – морски, културно-исторически, селски, голф, приключенски и пр., защото курортите ни са в запазени екозони с огромно биоразнообразие и в близост до много културно-исторически находки. Това стимулира ръста на допълнителните услуги в туризма – 48% от гостите, ползващи СПА продукт, търсят още един допълнителен, а 27% поне още два вида туризъм. Този факт е важен за самите местни общности, тъй като ресурсите, с които разполагат, се използват в максимална степен.
- Генериращи пазари са: Русия (21,6), Гърция (20,4), Германия (13,1), Англия (9,1), Македония (6,9), Румъния (5,4), Турция (3,0) и Израел. Перспективни пазари са: Румъния, Русия, Гърция, Украйна и Сърбия. 56% от туристите са хора на възраст между 36 и 55 години.

Допълнителен потенциал за привличане на високо платежоспособни клиенти има в сферата на конгресен туризъм, голф, ловен туризъм, вино и гурме туризъм, еко туризъм.

2.3.4. Културен туризъм

Тенденции

- Ръст на културния туризъм в световен мащаб. Докато в средата на първото десетилетие на 21-ви век около 40% от туристите в света са практикували този вид туризъм, сега (според анкета сред 10 000 души от цял свят, проведена от visitbritain.com) 57% от туристите посочват, че избират културата или културното наследство като причина да пътуват. Това се дължи от една страна на все по-достъпната информация по различни културно-исторически теми, а от друга - на увеличаването на кратките градски и уикендови ваканции с цел посещение на културни събития. Принос за развитието на този вид туризъм имат и новите транспортни услуги (напр. нискотарифни авио превозвачи), които правят достъпни за все повече туристи дестинациите.
- Културният туризъм заема 11,1% в дела на всички туристически продукти в България. Основните конкурентни на България дестинации за културен туризъм са: Испания, Италия, Гърция, Турция, Румъния. Генериращи пазари са: Русия, Англия, Германия, Румъния, Гърция, Турция, Италия. Перспективни пазари са: Русия, Украйна, Сърбия, Гърция, Великобритания, Китай, Япония и САЩ.
- Легловата база за развитие на **еко и селски туризъм** е най-голямата в страната, но е твърде разнородна по качество и достъпност. Положителен е фактът, че тя е разпръсната почти по цялата територия на страната и общините, които могат да развиват селски и еко туризъм, заемат над 55% от територията на България.
- **Екотуризмът** е на 5-то място по развитие на туристическия продукт в страната с едва 4.6% от общия туристически продукт.
- Основните конкурентни на България дестинации за екотуризм са: Испания, Италия, Гърция, Турция, Румъния.

2.3.5. Винен и гурме туризъм

Тенденции

- България е на 20-то място сред страните производители и износители на вино през 2007 г.
- С най-голяма перспектива за налагане като генериращи пазари на винения и гурме туризъм са Русия и Украйна, следвани от Чехия, Швеция, Сърбия и Великобритания. Данните за Великобритания са много интересни, като едва 15% от туристите, които са били в конкурентни дестинации през последните 2-3 год., биха посетили България с цел дегустация на вина и местна кухня. В същото време 42% от вече посетилите България туристи биха направили това. Ниският индекс на Великобритания идва от факта, че само 16 % от анкетираните смятат да упражняват винен и гурме туризъм, което е два пъти по-нисък процент от тези от Русия, Украйна, Чехия и др. Показателен е фактът, че туристите, които вече са били в България, имат много по-силно изявен интерес към тази тема. От данните може категорично да се направи изводът, че почти всички генериращи пазари за българския туризъм могат да се превърнат в генериращи пазари за винения и гурме туризъм. Освен тях перспективни пазари като Франция, Израел, Китай, Япония и САЩ са пазари за налагане на този туристически продукт, поради значителния интерес на тези страни към чуждестранната кухня и вина.

2.3.6. Голф туризъм

Тенденции

- Генериращи пазари: Русия, Великобритания и Ирландия, Украйна, Македония и Румъния. Потенциални пазари за голф туризъм са: Скандинавските страни, Великобритания, Германия, Франция, Холандия, Русия, Чехия.
- Голфът като продукт за платежоспособни туристи може да се съчетава със ски, морски ваканции, бизнес мероприятия, балнео и спа туризъм. Могат да се направят туристически пакети, включващи вино и гурме обиколки, събития и посещения на културно-исторически паметници и природни забележителности.
- За изграждането на имиджа на България като бързо развиваща се нова дестинация допринесе и удостояването на страната с наградата “Undiscovered Golf Destination for 2012” от Международната асоциация на голф туроператорите. Признание за страната беше и домакинството на един от най-значимите голф шампионати в света - Volvo World MatchPlay 2013, който се проведе през месец май 2013 г. в Кейп Калиакра.
- В България при регистрирани 639 играчи, 70% са мъже, 11% са жени и 19% деца.
- В момента у нас се поддържат ниски цени в сравнение с тези в съседните ни голф курорти. Това прави страната ни привлекателна голф дестинация както за любителите на голфа, така и за професионални голфъри;
- Според Питър Уолтън България има голям потенциал за развитие на голф туризма и може да използва годишно 70 на сто от пълния си капацитет. В момента голф терените у нас използват само около 15–20 процента от пълния си капацитет. При добър мениджмънт за около 3 години България може да реализира 30 милиона евро приходи от голф игрищата. Той също смята, че важни условия за развитието на голф туризма в България са: високо качество на услугите; лесен достъп до игрищата чрез самолетен, морски и сухоземен транспорт; конкурентни цени; добра реклама.

2.3.7. Фестивален и събитиен туризъм

Тенденции

- Туризмът, свързан със спортните събития, фестивалите и атракциите, винаги привлича повече туристи и съответно – повече приходи. Тези събития представляват интерес за младите хора.
- С най-голям потенциал за развитие за събитиен туризъм са чуждестранните пазари: 1. Япония, Южна Корея, Китай (Хонг Конг, Шанхай); 2. Австралия и Нова Зеландия; 3. Северна Америка.
- Потенциал за развитие за музикалните фестивали имат пазарите: Русия; Сърбия, Румъния, Гърция; Западна Европа; Скандинавски държави.
- За развитие на този тип туризъм от гледна точка на икономическите и обществените ползи се препоръчват средно мащабни спортни събития. В България последните по-големи зали от среден мащаб са строени преди 40-50 години. Най-голямата е Дворецът на културата и спорта - Варна с 5500 места, в София - Зимният дворец на спорта за 4000 души, зала "Универсиада" с 3000 места. Залите в страната са с по 2500 места, като: "Диана" - Ямбол, "Орловец" - Габрово, "Добротица" - Добрич, останалите са с под 2000 души. Най-новата мултифункционална спортна зала Арена „Армеец“, съоръжение с капацитет до 18 хиляди души, самостоятелно не предполага получаване на домакинство за спортни събития като Европейски и световни първенства.

2.4. Създаване на материали и технологии за изделия и системи с висока добавена стойност.

Пред нашата страна винаги е стояла дилемата: дали да е генератор на нови идеи, продукти и услуги и активно да развива високотехнологичните дейности, или да бъде само потребител на високотехнологични крайни продукти, внесени отвън. В повечето случаи те са заплатени с материалоемки, неекологични производства, основани на неособено квалифициран труд, оставяйки за производителите им не само високата търговската печалба, но и целия положителен ефект, който те имат за останалата част на икономиката, която ги произвежда. От успешното решаване на тази дилема до голяма степен ще зависи просперитетът на България през XXI век. Тази сфера на изделия и системи с висока добавена стойност се изменя с изключителна динамика и тук възможните „ниши“ трудно могат да бъдат „запазено пространство“ за дадена страна. Конкуренцията тук е особено остра, но все пак България има своите постижения и приноси в някои области на материалознанието (метали, полимери, керамика и др.), информационните технологии, микроелектрониката, нанотехнологиите, телекомуникациите, машиностроенето, фармацията, оръжейната индустрия, и др. На базата на тези постижения са създадени и могат да се създадат системи и софтуер с висока добавена стойност. Усилията на специалистите в тези области трябва да бъдат подкрепени с всички възможни средства.

По отношение на информационните системи и софтуера с висока добавена стойност в световен мащаб съществуват „ниши“, в които ние можем да играем водеща роля. Доказателство за това са съществуващия вече от 13 години Център за върхови постижения в областта на информационните и комуникационни технологии, финансиран от Европейската комисия, и Център за суперкомпютърни приложения с най-мощната компютърна инфраструктура за югоизточна Европа. Става дума за развитие на специфични софтуерни технологии за симулации на екологични сценарии (използвани например за подготовката на Европейската озонова директива), както и за създаване на съвременни бързи алгоритми с приложения в квантовия компютинг, моделиране на молекулни структури и компютърно проектиране на лекарствени средства. Успешно се развиват специфични компютърни технологии, като част от Електронното правителство за подпомагане на хора в неравностойно положение – незрящи и малограмотни. Подобни дейности имат важен социален ефект за приобщаване на определени категории от обществото и тяхното успешно интегриране. Това са специфични области, в които ние имаме успешно изпълнени проекти на световно ниво. Една успешна тактика на България би била да продължи усилията в тези сравнително тесни специфични области, в които нашите постижения са на световно ниво. Причината да сме на световно ниво в тези области е, че мощните световни компании и научни центрове са концентрирали своите усилия върху по-печеливши и по-глобални ИКТ проблеми. В този смисъл, България може да е не само потребител, но да е и генератор на нови идеи, продукти и услуги и активно да развива високотехнологичните дейности.

Друга важна „ниша“, в която имаме видимо присъствие е софтуерното осигуряване на специфични области, като материалознанието, микроелектрониката, нанотехнологиите, машиностроенето, фармацията, оръжейната индустрия. Тази дейност, освен прекия ефект от високата добавена стойност, води и до укрепване на водещи колективи, които с лекота ще стимулират потреблението на високотехнологични крайни продукти, внесени отвън.

Както бе споменато в Раздел 2.1. , продуктите с висока добавена стойност, които се извличат от лечебните и ароматични растения, се използват в хранителната промишленост, в козметиката и фармацевтичната промишленост (активни екстракти за лекарства, фитопрепарати, крайни лекарства и др.). За щастие, в момента фармацевтиката е една от добре развиващите се области, с много добър научен и производствен потенциал и възможности за бъдещо развитие. Това е една изключително печеливша „ниша“ с много голям пазар (на практика вечен), която България не бива да занемарява, а да продължи да развива интензивно.

Имайки предвид някои наши резултати и постижения, нашата страна би имала своите нелоши шансове в областта на сервизната роботика за подобряване на условията за живот на възрастните хора и хора в неравностойно положение. Това направление понастоящем е приоритетно за ЕС. Налице са и възможности за разработка и изработка на прецизни задвижвания, сензори и специализиран софтуер. Пазарът на такива изделия и системи сега започва да се развива, като текущите цени са твърде високи. В рамките на тази област би могло да се развие и производството на интелигентни играчки. У нас има опит по създаването на евтени и опростени автономни роботи, които могат да се използват като елементи на многокомпонентни роботи играчки.

България може да разработва и произвежда средства за обучение и преди всичко софтуер, насочени към професионално образование: стендове с дистанционно управление от виртуални консултантски центрове, тренажори с Интернет базиран софтуер, специализирани стендове и тренажори.

Нашата страна може да интензифицира своята дейност в областта на повишаване на енергийната ефективност (един много важен не само за нас проблем) с акцент върху производство на високоефективни акумулатори, наноструктурирани суперкондензаторни системи , нископотенциални източници на топлина, паротенератори с моделно предсказващо управление.

България трябва да продължи да развива своя изследователски и производствен потенциал за изделия и системи в областта на отбранителната индустрия и в частност: въоръжения и боеприпаси; специализирана радиокомуникационна техника и системи; радиолокационни системи и радиосмутители; изделия и системи за защита при нападение по суша, въздух и вода; оптикомеханични, оптикоелектронни и лазерни компоненти, възли, изделия и системи за нуждите на отбраната, както и с гражданско приложение. Приоритетното развитие на българският отбранителен сектор може да изиграе ролята на ключов фактор за изтеглянето напред на цялата ни индустрия и наука.

Целесъобразно е да се определят материалите, които могат да се създадат и произведат в нашата страна за осигуряване на производството на посочените по-горе изделия и системи. Производството им може да се осъществи чрез различни съвременни химически, лазерни, електронно-лъчеви, нано и други технологии.

Разбира се, може да се дискутира пространно върху това „какво още можем“ и сигурно ще се намери още нещо. Но това, което не можем да избегнем, е да имаме съгласие върху начините, стимулите и подходите за постигане на тази конкретна цел. Въпросът е КАК съществуващите постижения да станат източник на „висока добавена стойност“, КАК да се улесни процесът? Как да стане това у нас? Трябва да се създадат и въведат подходящите условия и стимули – някои вече са факт, за другите - трябва да адаптираме опита на страни, в които това вече е направено и дава добри резултати.

3. Решаване на демографския проблем

Духовното развитие, предполагащо високо самочувствие и достойнство, заедно с повишаването на благосъстоянието на българските граждани ще създадат необходимите предпоставки за постепенно разрешаване на острата демографска криза в България!

По пътя на развитието си страната ни е надмогнала различни кризисни сътресения. В първите десетилетия на XXI век драстично се налагат предизвикателствата от последиците на три взаимно преплитачи се кризи – социално-икономическата и духовната, които водят до демографската, повлияни през последните години от глобалната финансово-икономическа депресия. Основен проблем е превъзможването им, което изисква управленски и политически действия и обществена активност на базата на познаване на състоянието на населението и ориентация за перспективите на демографското развитие на страната. Известно е, че по редица демографски показатели България се нарежда сред страните с най-лоши равнища на показателите в Европа и дори в света. Става дума както за досегашните равнища на показателите, така и за прогнозните им стойности през следващите няколко десетилетия. Като най-ярки примери могат да се посочат три от тях: висока смъртност (брутният коефициент за смъртност от 14,7‰ през 2011 г. нарежда България сред деветте страни в света с най-висока смъртност); висока степен на остаряване на населението (относителният дял на лицата над 65 години от 18,6% нарежда страната сред първите десет страни в света с най-застаряло население); голям и бърз спад в броя на населението на страната (според последната ревизия от 2012 г. на „Перспективите за развитие на населението до 2050 г.” на Департамента по населението на ООН България е сред десетте страни в света, за които се предвижда най-голямо съкращаване на населението до 2050 г. спрямо равнището от 2012 г.). Към тези показатели могат да се посочат и множество други, не по-малко важни за развитието на населението и значими за общото социално и икономическо развитие на страната, поради което специалистите означават периода като демографска криза.

Най-важните демографски проблеми могат да се обобщят до следните:

1) Дългосрочно намаление на населението вследствие на естественото му движение, което означава превес на смъртността над равнището на раждаемост. Развитието на раждаемостта е неблагоприятно не само от гледна точка на поддържаното вече двадесет години ниво под равнището на заместване на поколенията, но и поради лошите му качествени характеристики.

2) Допълнително влошаване на показателите за възпроизводство на населението в резултат на продължителното отрицателно външномиграционно салдо на страната. Пряка последица от емиграцията (при отрицателно миграционно салдо) е намаляване броя на населението.

3) Засилване на процеса на стареене на общото население.

4) Задълбочаване на вътрешно териториалните диспропорции в демографските структури на населението.

5) Неблагоприятни изменения в някои от качествените характеристики на населението. Това се отнася най-напред до тенденциите в изменението на здравословното състояние на населението у нас (донякъде свързани и с процеса на смъртност).

Към този кръг от проблеми могат да се добавят и измененията в демографските характеристики на работната сила: намаление на размера на населението в трудоспособна възраст; остаряване на работната сила; абсолютно и относително увеличаване на жените в разпределението ѝ по пол; промени в образователната ѝ структура и други.

Посочените дотук най-остри демографски проблеми пред страната, произтичащи от дълготрайно установилия се у нас тип демографско възпроизводство, демонстрират належащата необходимост от точно познаване и строго научна оценка на демографските параметри в страната и социално-икономическите и други фактори за възможното въздействие върху тях. Разширяването и задълбочаването на демографските изследвания в посочените по-горе проблемни области ще позволи по-реалистичното предвиждане на демографското развитие и пътищата за неговото изменение.

Намаляването на населението на България, продължаващо вече четвърт век, с перспектива да продължи и през следващите десетилетия, поставя в нова геополитическа ситуация страната, намалява шансовете ѝ за влияние, отразява се на националното самочувствие на гражданите ѝ. Това обстоятелство поражда необходимостта да се търси компенсация в осигуряването на по-висок жизнен стандарт на този по-малоброен състав, по-добро качество на живота и условия за личностна и професионална реализация, каквито примери не липсват за страни с подобни или по-малки по размери територии и население.

Необходимо е координиране на усилията на всички нива в държавното управление. Особено вредни са несъгласуваните, популистки решения на дребни проблеми с краткосрочни предизборни цели. На този етап липсва реален политически и обществен консенсус за това как би следвало да се включи демографският проблем в цялостната система за духовно и материално развитие на ЕДИННАТА БЪЛГАРСКА НАЦИЯ.

Анализите на съвременните тенденции в демографското развитие дават възможност да бъдат предложени някои мерки, които биха могли да доведат до промени в тях. По отношение на **цялостното възпроизводство на населението** е важно да се спазват следните принципи в политиката по населението:

- Осъзнаване на управленско равнище на нарастващата значимост на човешкия фактор за икономическия растеж и последствията на демографската криза за социално-икономическото развитие. Съобразяването на политиките за населението със закономерностите на демографското развитие и инерционния характер на процесите предполага устойчивост на прилаганите мерки. На вложените средства за стимулиране на демографския растеж следва да се гледа като на социални вложения с висока възвръщаемост. Икономии в тази област, допълнителните ограничения, практикувани по време на кризи, обикновено струват много скъпо на обществото и последствията им се преодоляват трудно.
- Акцентиране върху качествените характеристики на населението – здравен статус, мобилност, образование, в отделните модули на политиката за

населението като предпоставки за смекчаване на негативните тенденции от развитието на демографските процеси.

- Съвместяване на интересите на поколенията и хармонизирането на отношенията им в посока на приемственост, сътрудничество и солидарност.

В областта на **раждаемостта** могат да се предложат следните мерки:

- Осигуряване стабилност на целесъобразните политики и на доказалите ефективността си мерки за стимулиране на раждаемостта.
- Поощряване на двудетния модел на семейство, доминиращ в представите на преобладаващото мнозинство като идеален брой деца.
- Смяна на принципа „колкото повече, толкова по-добре” с нов принцип – „повече, но и по-качествено”. Това означава да се стимулира раждането на повече деца в семейството, но като се има предвид и тенденциите към по-високо образование и квалификация.
- Формиране на нови критерии за по-ефективно и по-справедливо разпределение на детските надбавки и на семейните помощи като важни инструменти за подпомагане на семействата с деца в България / въвеждането на диференциран подход, съобразен с линия на бедност, минимален гарантиран доход и др. показатели, както е при изплащането на други социални помощи, а не изплащането им “на калпак”; реално обвързване на детските добавки с посещението на училище, при възможност обвързване и с успеха в училище; намаляване на възрастта, до която да се получават, примерно до 16, съобразено със задължителността на основното образование; въвеждане на цялостен подход за подкрепа на семействата и децата чрез обвързване на социалните помощи със социалните услуги и с цялостна оценка (а не само оценка на семейните доходи) на грижите за детето в семейството/.
- Засилване на контрола на специализираните държавни органи върху приложението на законодателството за защита на труда на жените и майчинството.
- Извеждане като фокус на политиките за населението решаването на проблема за съвместяването на професионалните и семейните роли – възлов проблем на съвременните демографски политики на Европейския съюз – с комплекс от мерки, облекчаващи функциите и отговорностите в домашна среда – гъвкави режими на труд, дистанционни работни места и др.
- Повишаване на контрола върху родителите, отговорни за целевото използване на социалните придобивки и финансовите средства, предоставени от държавата за стимулиране на раждаемостта и отглеждането на децата.
- Специализирани програми за повишаване на сексуалната култура на учениците и младите хора и прилагане на семейното планиране при осъществяване на репродуктивните им нагласи.
- Увеличаване на контрола върху обхвата на децата в училище за обучение с оглед намаляване на прекомерно ранната брачност и раждаемост.
- Привличане на работодателските организации като участници в обновлението на човешките ресурси за споделяне на отговорността за отглеждане на децата.

В областта на **старееенето** на населението могат да се посочат следните мерки:

- При солидарния модел на пенсионната система трябва да има постепенно изравняване на пенсионната възраст между двата пола. Сегашната разлика има дискриминиращ ефект за жените, защото по принцип по-ранното пенсиониране води до по-ниски пенсии. Има дискриминация и по отношение на мъжете, от които се изисква да работят по-дълго време при тяхната по-ниска средна продължителност на живота и в много случаи за равен по качество и сложност труд с жените. До края на 2009 г. над половината страни от ЕС изравниха пенсионната възраст за двата пола, а до 2020 г. са приети реформи, според които страните ще бъдат с еднаква пенсионна възраст.

В областта на **смъртността и заболяемостта** на населението могат да се предложат следните мерки:

- Корекции в системата на здравеопазването и действащата здравна реформа за намаляване на заболяемостта и чувствително снижаване на смъртността.
- Да се стандартизира и структурира информацията, подавана от лечебните заведения – нужда от изработване на стандарти.
- Засилване на контрола на специализираните държавни органи върху осъществяване на профилактичните дейности.
- Подготовка и провеждане на епидемиологични и скринингови проучвания за намаляване на обема на „скритата“ заболяемост – намаляване на айсберга на заболяемостта
- Специализирани програми за утвърждаване на здравословен начин на живот сред различните възрастови сегменти: сред младите хора, хората в активна възраст и сред възрастното население.
- Включване на работодателите и техните организации в разпространението на програми за оздравителни и възстановителни дейности за повече години в добро здраве.
- Неправилно е да има в държавата здравно неосигурени лица. Лицата, които работят и получават доходи, трябва да се осигуряват на базата на доходите си. Тези, които са безработни, трябва да бъдат осигурявани от държавата.

В областта на **миграциите** могат да се посочат като необходими на сегашния етап следните мерки:

- Усъвършенстване на законодателната основа на имигрантската политика на страната в условията на глобализация и пълноправно членство в европейската общност.

- Разработване на програми за интеграция на имигрантските общности у нас и пълноценното им включване на пазара на труда.
- Да се въведат стимули за връщането в страната на наши емигранти в частта им като подготвен човешки капитал (особено с акцент върху българите в чужбина).
- Разпространение на успешните практики за интегриране на децата на имигрантите към българската образователна система.
- Съобразяване на миграционните политики в страната с потребностите и възможностите на отделните региони.

В областта на **обезлюдяването на региони** могат да се приложат следните мерки:

- Териториите с ускорена депопулация следва да се дефинират като райони със специфични проблеми и към тях да се прилагат мерки за целенасочено подпомагане, задължително синхронизирани с мерките в областта на миграциите.

Реализацията на тези потребни на обществото промени би получила тласък при създаване на условия за национално съгласие и обществена консолидация по решаването на проблема за намаляващото население на страната като въпрос от първостепенна важност; при обединяване на усилията на органите на законодателната и изпълнителната власт, на структурите на гражданското общество и заинтересованите от развитието на човешките ресурси работодателски организации; при създаването на материални и финансови условия за реализация на допълнителните мерки в изпълнение на Стратегията за демографско развитие на Р България до 2030 г. и при съответна подкрепяща медийна среда.

4. Конституционни реформи и механизми за усъвършенстване дейността на съдебната система – гаранция за правова държава.

4.1. Осъществяване на неотложни конституционни промени чрез механизмите на обикновено народно събрание и инициране на представително обсъждане.

С оглед извършената оценка на преобладаващата част на обществените нагласи, търсенето на нов конституционен модел е нереалистично. В този смисъл е по-перспективно осъществяване на неотложни конституционни промени, за които може да бъде намерена широка подкрепа и дори консенсус чрез правомощията на обикновено народно събрание.

Подходящи теми за обсъждане са :

- Регулиране на предсрочното освобождаване от функции на депутати, общински съветници и кметове в случаите на придобилото популярност понятие „политическо номадство“.
- Създаване на условия за ефикасен парламентарен контрол върху правителството („блиц контрол“ върху министрите) и „отваряне“ на парламентарния контрол спрямо гражданското общество.
- Създаване на механизми за парламентарен контрол върху независимите регулаторни и контролни органи.
- Отпадане на ограничението за обжалване на административни актове пред съда според чл. 120 ал. 2 от Конституцията.
- Въвеждане, при определени условия, правото на индивидуална жалба пред Конституционния съд

4.2. Постигане на по-добре структурирана, прозрачна и ефективна съдебна система.

Очакванията на гражданите са да бъде постигната по-добре структурирана и прозрачна съдебна система с оглед предотвратяване на корупционните практики.

Успешната съдебна система е функция на три взаимосвързани компонента:

1. Професионална квалификация и компетентност.

- Несъмнен приоритет е гарантирането на адекватна подготовка на завършващите юристи в сферата на международното право и особено правото на Европейския съюз. С оглед на факта, че България е член на ЕС от 1 януари 2007 година и все по-нарастващата необходимост от съобразяване в практиката на държавните органи и съдебните институции с действащата нормативна уредба на правото на Европейския съюз, са необходими изменения и допълнения на Наредбата за единните държавни изисквания за придобиване на висше образование по специалността "право" и професионална квалификация "юрист".

- Оптимизиране на нормативната уредба и поддържане на добри практики във всички конкурсни процедури, организирани и провеждани от Висшия съдебен съвет и Министерството на правосъдието с цел гарантиране максимална прозрачност, справедливост и превенция на корупцията и недопускане на извършване на дейности в една система от свързани лица.

- Стимулиране на професионалното развитие и заинтересованост на магистратите, съдиите по вписванията и държавните съдебни изпълнители чрез система от нормативни актове и практически мерки за адекватна оценка на тяхната натовареност и реален принос.

2. Законодателство.

- В хода на присъединяването на България към Европейския съюз бяха приети изцяло нови Гражданско-процесуален кодекс и Наказателно-процесуален кодекс, бяха създадени за първи път Административно-процесуален кодекс, Кодекс на международното частно право,

Закон за екстрадицията и европейската заповед за арест и извършени съответни изменения и допълнения в множество нормативни актове.

- Независимо от направените в последните години промени в някои от тях може да бъде констатиран фактът, че като цяло действащото българско законодателство кореспондира на най-добрите практики в държавите, членки на ЕС.

3. Мерки за гарантиране бързина и безпристрастност на съдебните производства и стриктно спазване на предписаните от закона срокове за тяхното провеждане и приключване.

- В обществото е създадено впечатление, че не е постигнат значителен резултат в юриспруденцията, което води до скептицизъм и дори до липса на доверие към съдебната власт.

- За преодоляване на обществените нагласи, че в практиката на съдебната власт има редица случаи на конюнктурен интерес, са необходими допълнителни мерки: както на законодателно равнище – главно в процесуалните закони, така и по отношение на административната организация и контрол.

На този фон в сферата на съдебната система като най-перспективна за разглеждане е темата за развитието на „човешкия фактор“, доколкото другите две области се намират в много по-висока зависимост от законодателната и изпълнителната власт.

Ако успеем да реализираме тези цели и приоритети ние ще успеем да създадем необходимите условия, в които българските граждани да се чувстват уверени, спокойни и сигурни, да искат да живеят и да се развиват у нас, което от своя страна е задължителна предпоставка за осъществяване на устойчивото развитие на страната. Тогава нашите граждани ще имат осигурени благосъстояние, свободи и права, а в страната ни ще може да се установи законов ред и да се гарантира нашия суверенитет и териториална цялост, т.е. в крайна сметка ще имаме и добре функционираща система за национална сигурност. Такава система, с която ще можем успешно да противодействаме на една от най-големите язви в съвременния обществен живот - корупцията, да постигнем справедливо и ефективно правораздаване и насърчаване на проявите на стопанска дейност. В такива условия системата за национална сигурност ще може постоянно да се развива в съответствие с новите рискове и заплахи и ще може бързо и адекватно да реагира в защита националните цели и от своя страна да гарантира устойчивото развитие на Република България.